

Lepkészhálóval a Latorca felső völgyében.

Irta: *Gaál István*

Az Északkeleti Kárpátok vidékének tudományos átvizsgálása sok tekintetben mai napig hézagos. De ez az elhanyagolás talán egyetlen téren sem olyan méretű, mint az entomológia, s közelebbről a lepkészet terén.

Meg kell vallanom, hogy jó magam is, aki a Közép-Duna medencéjének minden más vidékét elég tüzetesen bejártam, a Keleti-Beszki-dekből, s a Tisza forrásvidékéből — saját tapasztalatomból — alig ismertem valamit. Minthogy 1939 nyarán, valamint a rákövetkező években a szóbanforgó terület megismerésére többször nyílt alkalom, nem

mulasztottam el a lepkék színpompás világát is közelebbről szemügyre venni. Egy ízben a Fehér- és Fekete-Tisza völgyében s a Hóvár környékén töltöttem el két hetet. Ekkori barangolásaim során a szokottnál több figyelmet és időt szentelhettem a lepkészetnek, aminek meg is lett a megfelelő eredménye. Idevágó gyűjtésem java részét az Országos Magyar Természettudományi Múzeumnak ajándékoztam, s ennek a gyűjtésnek említést érdemlő fajairól Szent-Ivány József emlékezett meg,¹ s a hegyi fehér lepkére (*Pieris bryoniae* O.) vonatkozó akkori megfigyeléseket magam is közöltem.²

Mіндеzt — előljáróba — azért hozom most elő, mert szóban lévő gyűjtőtámon, Beregújfalun fogtam először *Argynnis laodice* Pall-t. Sajnos, csupán egyetlen ♂ került hálomba, mégpedig június 23-án, egy kétéves vágás szélén. Kell-e mondanom, hogy ezt a — nálunk keleti jellegű — pompás gyöngyházás pillangót felső-tiszamenti és kárpáti barangolásaim során állandóan kerestem? Hiába. Többet sem akkor, sem pedig később (július 28—augusztus 14-ig) a técsői medencében, s a Tarac, Talabor és Nagygáz vizei mentén nem láttam. Ugyanezen a területen, meg Ung-Geszteny és környékén így jártam 1941-ben és 1942-ben is. Igaz, minden alkalommal rosszkor, túlságosan korán (május második felében), vagy pedig ugyancsak későn (július végén) vitt arra utam.

Sajnos, az utazás nehézségei azután ismét érezhetőkké váltak; ez a magyarázata annak, hogy az 1944. év nyarán már nem is terveztem az Északkeleti-Kárpátok meglátogatását. Mégis úgy adódott, hogy földtani és bányászati érdekből sürgősen be kellett járnom a Latorca felső völgyét és környékét. Sajnos, indulásom augusztus 2-re esett, vagyis az *Argynnis laodice* begyűjtésére már kevés reményem lehetett. Viszont megfelelő eredmény sem volt kizárt, tekintve, hogy a Múzeum gyűjteményében több *laodice*-példány is van, melyeket augusztus elején fogtak különböző lelőhelyeken. Hiszen gondolhattam arra is, hogy az 1944. év nyarára még ezen a vidéken sem volt esős, a júliusi lepke-állomány kitartóbb fajai tehát — legalább kopott példányokban — még augusztus első napjaiban is szerepelhetnek.

Hogy a várakozást — alaptalanul — ne csigázzam föl tovább, már itt elmondom, hogy okoskodásom és reménykedéseim a *laodice*-t illetően dugába dőlt. Mert jóllehet Simonkay Gyula és Kató Pál tisztelt barátaim olyan — valóban gyönyörű, növényzettel ékes — területekre voltak szívesek irányítani, s a mozgást ott számomra lehetővé fenni, amelyeken szinte szokatlan bőségben rajzott, csapongott a sok pillangó, azonban a keresve-keresett gyöngyházás ritkaságot még csak nem is láttam. Ez a balsiker azonban alig hagyhatott mélyebb nyomot, mert bőven kárpótolt az a szívét leket felüdítő látvány, amit a buján tenyésző, tarka virágszőnyeg és a fölötte fürge-vidáman keringő-cikkázó pillangó-sereg nyújtott.

Az első dús vadászterület Szolyván felül, a Latorca egyik baloldali mellékvízének, a Kvasny (Savanyú) patakknak felső völgye volt.

¹ Szent-Ivány J.: Lepidopterológiai jegyzetek, L. Fol. Ent. Hung. 1940.

² Gaál, I.: A hegyi fehér-lepke (*Pieris bryoniae* O.). Term.-tud. Közl. Pótfüzetek, 1941.

Kivált a Prim (612 m) piroxén-andezit tömegének északi lábán bevágódott meredek mellékvölgyek és lejtők kínálkoztak alkalmas terepül, mert helyel-közzel 1—4 éves vágások szakították meg az összefüggő bükköst.

A völgyben, a patak mentén az uralkodó növény a javában virágzó *Telekia speciosa* volt. Kíséretében leginkább az *Eupatoria cannabina*, majd *Lythrum salicaria*, *Mentha*, *Origanum*, *Lysimachia*, továbbá *Salvia*, *Cirsium* meg *Carlina*-fajok tűntek szembe. De nem hagyhatom említetlenül az igen nagyra nőtt és mindent ellepő acsalaput (*Petasites*), valamint a tömérdek, 2 m magasra nőtt csalánt sem, amely helyenkint az áthatolást is megnehezítette.

Ezen a terepen augusztus első hetében a gyöngyházás lepkék voltak túlsúlyban. *Argynnis paphia*, *adippe* és *aglaja* eléggé friss példányai voltak a leggyakoribbak. De bőven volt *A. latonia*, *dya*, valamint *daphne* is. A *daphne* példányai olyan szokatlanul nagy méretűek voltak, hogy első pillanatban szinte *laodice*-knek néztem őket.

A kép teljessége kedvéért föl kell sorolnom még a következő fajokat is: *Pyrameis atalanta* (sok), *Vanessa io* (sok ♀), *urticae*, *antiope* (ritka), *Limenitis sybilla* (egyetlen nagyon kopott ♀ példány), bőven röpillt *Pieris rapae*, *brassicae*, *napi* és *Gonopteryx rhamni*, továbbá *Polygonia c-album*, *Aphantopus hyperanthus*, *Epinephele jurfina*. A kisebb lepkék közül pedig a *Thanaos tages*, *Augiades comma*, *sylvanus*, *Hesperia malvae* és *Leptidia sinapis* kerültek hálómába.

Jelentősebben nem változott ez az együttes a vágásokban sem; mindössze két *Satyrida*-val: a *Satyrus hermione* és *dryas* fajokkal bővült.

Annál meglepőbb volt, hogy a Kvasny-patak melletti erdőöri lakon alul kissé kiterült völgyrészleten, ahol *Telekia* és csalán nem volt, viszont *Phlomis*, egy-egy *Scabiosa*, *Stachys*, *Lythrum*, *Gentiana*, *Erythrea*, *Genista*, sőt néhány *Rosa pendulina*-bokor is tarkította a virágzónyezet, a lepke-sereg összetétele is szembetűnően más volt. Itt ugyanis az *Erebia aethiops* E s p. f. *altivaga* Fr h s t. volt az uralkodó. Közbevetve megjegyzem, hogy ez a feltűnő eltérés csak részben állott az imént szembeállított növénytakaróval ok és okozati kapcsolatban, mert ennél jelentősebb tényező az utóbbi terepnek az erdős hegyoldallal való közvetlen érintkezése. Ez a magyarázata, hogy az *Erebia*-fajon kívül az előbb említett két *Satyrida*, valamint a *Pararge aegeria* var. *egerides* is kilátogatott erre a völgyrészletre. Igaz, az *Erebia* mindössze 60—70 m távolságra csalangolt el az erdőséztől.

Az *Erebia aethiops-altivaga* megjelenése egyfelől azért érdekes, mert — tudtommal — ezt még nem sorolták fel lepkészeink, de másrészt azért is, mert tapasztalatom szerint a Keleti Kárpátokban az 500—1200 m övben általában ez a törzsalaknál jóval kisebb termetű, sötétebb alapszínű változat röpill. Pontosan ráillik továbbá Fruhsteinnak az az észrevétele is, hogy a szalagok, kivált az alsó szárnyon, annyira sötétek, hogy szinte teljesen elmosódnak.

Megjegyzem még, hogy ezen a terepen mintegy 50, egészen friss *Erebia* ♂ példányt fogtam, és ezzel szemben mindössze egyetlen na-

gyon kopott ♀-t. (Sőt: ♀ példányra a következő lelőhelyen sem tudtam szert tenni.)

Hogy *Epinephele jurina* és *Aphantopus hyperanthus* nagyon sok repült itt, mondanom sem kell. De azt is hozzátehetem, hogy míg a *Telekia*-s terepen egyetlen *Lycaena* fajt sem láttam, itt az *Argus*-on kívül 3—4 példány *Cyaniris argiolus* is mutatkozott. *Chrysophanus virgäureae* néhány kopott himjén kívül egyetlen *phlaeas*-t is fogtam.

Ezzel érintettem a feltűnően hiányzó közönséges fajok kérdését. Annak hangsúlyozásával, hogy egyes közönséges lepkefajok hiánya egy-egy területnek épp olyan érdekessége lehet, mint valamely ritkább faj előfordulása, legyen szabad lepkész társaim figyelmét erre a kérdésre ráirányítani. Mert hiszen lehetetlen közömbösen elhaladnunk olyan jelenség mellett, aminő például a *Lycaena icarus* (vagy más *Lycaena*-k), *Melitaea athalia* (esetleg más *Melitaea*-k), továbbá *Thecla*, *Colias*, vagy *Pararge*-fajok hiánya. Ez csak abban az esetben volna érthető, ha a szóban lévő közönséges fajok tápnövényei hiányoznának a környéken.

Természetesen arról nem szabad megfeledkeznem, hogy itt tárgyalt 4 napos gyűjtésem alapján nem tarthatom lezártnak a fajok lajstromát. Sokszorosán tapasztalhatta minden gyűjtő, s tapasztaltam magam is, hogy ugyanaz a terep az egy idényben végrehajtott legalaposabb kizsákmányolás ellenére a következő idényben, sőt ismételtlen az erre következőkben is, nagy meglepetésekkel szolgált. De azt tartom, ebben az esetben legfeljebb az derülhetne ki, hogy valamelyik általában gyakori *Colias*, vagy *Lycaena*-faj egy-két példánya mégis csak repül a Kvasny-patak völgyében. De így is fönnforog az a tény, hogy országzszerbe elterjedt legközönségesebb fajok sem mindenütt találhatók tömegesen, mert előtűnk még ismeretlen tényezők is elhatározó módon befolyásolják megjelenésüket. Ennek némi megvilágítására most csak azt említem, hogy a patak völgyében egyetlen *Zygaena*-t sem láttam, viszont a Prim csúcán a *purpuralis* két példányát fogtam (VIII. 8.).

*

A következő terep, amelyen (VIII. 10.) egy egész napot szentelhettem a lepkészésnek, a Volóc határában fekvő Oszta (Darázs?)-völgy volt. Ennek vize szintén baloldali mellékpatakja a Latorcának. Torkolatán eléggé kiszélesedik, följebb nagyon összeszűkül, a völgy mindvégig erdős. Nagy területeken friss vágások. A völgyön 6 km-es hosszban iparvágányon szállítják le a kitermelt bükköt. Ezt a szakaszt még másfél km-rel toldottam meg, ahol óriás csalánon kívül a *Petasites* szinte elképzelhetetlen sűrűn és nagyra nőtt levelei komoly akadályt jelentenek az előrehaladásban. Hogy embertől ritkán háborgatott területen jártunk, azt igazolják a szanaszél heverő redves fatörzsek hangyakolóniáit feltépázó mackó nagyon gyakori nyomai.

Telekia speciosa az egész völgy mentén bőven nyílt, az imént felsorolt *Argynnis* és *Vanessa* fajok itt is szintén gyakoriak. Az általános kép megrajzolására elég annyit mondanom, hogy a Kvasny-patak két lelőhelyének fajait itt összesítve találjuk, mert az *Erebia*, kivált a völgy szűkebb, mindkét felől erdős szakaszában, lépten-nyomon jelent-

kezelt. S még hozzá nemcsak az *aethiops* f. *altivaga*, hanem a *ligea* eléggé friss, de feltűnően kis termetű ♂, valamint kissé kopottabb, de közepes nagyágú ♀ példányát is fogtam. Gyakori volt az *Apatura iris*; de csak hímek röpködtek.

Ennél is jelentősebb új vonást jelentett a völgy legfelső szakaszán hálómbe került *Pieris bryoniae*. Teljesen ép és jellegzetes ♂ példány. Biztos jele annak, hogy nagyobb utánjárással több példányhoz is hozzájuthatunk. Váratlanul különben nem mondható ez az előfordulás, mert már Kautz említi innen, kiemelve, hogy az oszai alak jellegzetes ssp. *neobryoniae*.³

Az évszak előrehaladott mivolta miatt inkább egy nagyon kopott *Neptis coenobita*, valamint két ♀ *Parasemia plantaginis* — szintén eléggé megviselt — példányt mondhatnék váratlan zsákmánynak.

Különlegességnek viszont kétségtelenül azt az *Araschnia levana* ab. *porima* O.-hoz közel álló — kissé ugyan szakadt — ♀ példányt kell nyilvánítanom, amelyet ugyancsak a völgy felső szakaszán fogtam. Szembetűnő vonása: a téglavörös szalagok, szalagrészek, csíkok és pontok uralkodó jellege. Kivált a felsőszárny ílyetén díszítése szokatlan. Ezt a sajátos jellegét talán annak hangsúlyozásával jellemezhetem legjobban, hogy ez a nagyon tarka alak mintegy áthidalja a tavaszi és nyári *levanna*-forma között fönnforgó hézagot.

Nagyon szembeszökő különben a lepke sárgás-fehér szalagjainak és foltjainak terjedelmessége; viszont jellemző, hogy a bázis fehér rajza hiányzik. A szárnyak tarkaságát ezek a foltok nagyon fokozzák. Minthogy a felső szárny-csúcsok közötti terpesztés 40 mm, példányunkat méretei alapján az átlagot meghaladók közé kell sorolnunk.

Valóban kár, hogy az idő rövidsége miatt nem volt módomban esetleg több példánynak utána járni. Kivált a hímek mintázatának megfigyelése volna fontos, mert úgy látszik, ez a *levanna*-alak nem elszigetelt jelenség. Ezt a föltevést erősíti meg Diószeghy⁴ is, aki a Retyezát 1200 m magasságán túl fogott hasonló példányt. Mint különös jellemző vonást Diószeghy kiemeli, hogy „a basis nélküli a fehér rajzot“, — s az oszai példányon, mint az imént említettem, ugyanez állapítható meg.

Az elmondottak mérlegelésével arra az eredményre jutunk, hogy az Oszai felső völgyében fogott *levana*-alakot egyszerű egyéni rendellenességnél többre kell értékelnünk. Minden jel arra vall, hogy a *levana* különleges hegyi változataival van dolgunk, amely a Déli-Kárpátokban jóval magasabb övben repül, mint a Beszkidékben. (A *Pieris bryoniae*, s néhány *Erebia* faj esetében szintén megállapítható az az „öv-süllyedés“.)

Am nem mulaszthatom el lepkészeink figyelmét az *Araschnia levana* eltéréseivel kapcsolatban arra is fölhívni, hogy miután — szerény megítélésem szerint — nem egyszerű aberrációról, hanem jellegzetes hegyi

³ Kautz, F.: *Pieris Bryoniae* O. und *Pieris Napi* L. Wien, 1939.

⁴ Diószeghy, L.: Der Lepodopteren Fauna des Retyezát-Gebirges. (Verh. u. Mitt. d. Siebenb. Ver. f. Nat. zu Hermannstadt), Nagyszombat 1929—30, 211. old.

alakról van szó, logikusan arra kell következtetnünk, hogy ennek az alaknak nőstényén kívül hímje is eltér a f. *prorsa* hímjétől. Sőt tovább menve: jogos a föltevésünk, hogy a nyári alakon kívül a tavaszi alak is eltér az általánosan elterjedt levánától.

Úgy vélem, nem időelötti, és semmiesetre sem fölösleges ez a néhány sornyi fölvilágosítás, mert ezzel később nehezen tisztázható, bonyodalom fölmerülését akadályozhatjuk meg.

*

A Latorca felső völgyében eltöltött két hét alatt alkalmam volt ugyan Volóc mellett a Zsdímér völgyét, Munkács közelében pedig Kékesfüredet, valamint a velük szomszédos területeket is meglátogatni, de ezeken a kirándulásokon szerzett tapasztalataim nem módosítják az eddigiekben megrajzolt képet. Legfeljebb azt emelhetem ki, hogy a Kvasny- s az Oszá-patak völgye a többi minden tekintetben túlszárnyalja.

Ami pedig az *Argynnis laodice* további nyomozásának kérdését illeti, kétségtelenül megállapítható, hogy ez a szép faj a korai gyöngyházás pillangók közé tartozik, s így már július vége felé is hiába keresnők. Kitűnt az is, hogy nem tartós életű, mert míg a vele körülbelül egy időben megjelenő *Neptis coenobita* meg *Limenitis camilia* egy-két példánya még augusztus 10-én is röpül, *laodice* már nem látható. Úgy látszik, ezt a fajt nyár derekán a hozzá sok tekintetben hasonló *daphne* váltja föl.